

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ
ЖАНА ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ**

**И.АРАБАЕВ АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ
Ж.БАЛАСАГЫН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИ
КЫРГЫЗ БИЛИМ БЕРҮҮ АКАДЕМИЯСЫ**

Д.13.18.580 диссертациялык кеңеши

**Кол жазма укугунда
УДК: 371.32 : 372.8(575.2) (043.3)**

Маматова Кыйбаткан Бургобаевна

**КӨП ТИЛДЕ БИЛИМ БЕРҮҮ ШАРТЫНДА ЖОГОРКУ ОКУУ
ЖАЙЛАРЫНДА КЫРГЫЗ ТИЛИН ЭКИНЧИ ТИЛ КАТАРЫ
ОКУТУУНУН МЕТОДИКАСЫ**

**ІЗ.00.02 - окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы
(кыргыз тили)**

Педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу
үчүн жазылган диссертациянын

АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек – 2019

Диссертациялык иш Ж.Баласагын атындагы КУУнун филологиялык билим берүүнүн технологиялары кафедрасында аткарылды.

Илимий жетекчи:

Чыманов Жеңишбек Арыпович

педагогика илимдеринин доктору, профессор, Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин филологиялык билим берүүнүн технологиялары кафедрасынын профессору.

Расмий оппоненттер:

Мусаева Венера Инятовна педагогика илимдеринин доктору, ага илимий кызматкер, И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин педагогика факультетинин башталгыч мектепте кыргыз жана орус тилдерин окутуунун технологиясы кафедрасынын профессорунун милдетин аткаруучу.

Жороев Ташболот Абдыкаимович

педагогика илимдеринин кандидаты, доцент, Ош мамлекеттик университетинин мугалимдердин билимин өркүндөтүү институтунун директору.

Жетектөөчү мекеме:

Жалал-Абад мамлекеттик университетинин педагогика жана психология, башталгыч билим берүүнүн теориясы жана методикасы кафедралары Дареги: 715600, Кыргыз Республикасы, Жалал-Абад шаары, Эркиндик көчөсү, 57.

Диссертациялык иш 2019-жылдын 26-апрелинде 13.00дө И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин, Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин жана Кыргыз билим берүү академиясынын алдындагы педагогика илимдеринин доктору (кандидаты) жана психология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу боюнча уюштурулган Д 13.18.580 диссертациялык кеңешинин жыйынында корголот.

Дареги: 720023, Бишкек шаары, 10-кичи району, Т.Саманчин көчөсү, 10а.

Диссертациялык иш менен И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин илимий китепканасынан таанышууга болот.

Дареги: 720026, Бишкек шаары, Разаков көчөсү, 51. <http://arabaev.kg/do.kg>

Автореферат 2019-жылдын 26-мартында таркатылды.

Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы, педагогика илимдеринин кандидаты, доцент

Омурбаева Д.К.

ИЗИЛДӨӨНҮН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Изилдөөнүн актуалдуулугу. Кыргыз Республикасында көп тилде билим берүүнү өркүндөтүү социалдык, саясий, экономикалык, маданий ж.б. зарылдыктардан улам пайда болууда. Кыргызстан БУУ, ЮНЕСКО, ОБСЕ сыяктуу дүйнөлүк уюмдардан тартып, КМШ, ШКУ, ЕАЭС сыяктуу регионалдык бирикме-уюмдарга мүчө болуп, саясий-экономикалык маданий, илимий, билим берүү боюнча тыгыз кызматташтыктар, алака-байланыштар жыл өткөн сайын күч алып келет. Кыргызстанда туризмдин акырындап өнүгүшү менен келген туристтерге чет тилдерде кызмат көрсөтүү, чет элдик компанияларда кыргыз жарандарынын иштөө мүмкүнчүлүктөрүнүн ачылышы, чет өлкөлөрдө билим алып, адистиктерге ээ болуу мүмкүнчүлүктөрүнүн пайда болушу да көп тилде билим берүүнү өркүндөтүүгө өбөлгө түздү.

Мына ушундан улам Кыргыз республикасында “Көп тилде билим берүү программасын” системалуу түрдө киргизүү зарылдыгы пайда болду. Бул маселе боюнча бир нече маанилүү окуу-нормативдик документтер (2009, 2014), көп тилде билим берүүнү жүзөгө ашыруу боюнча долбоорлор, колдонмолор (2017) жарык көрүп, ар кандай иш-аракеттер жүргүзүлүүдө.

Көп тилде билим берүүнү пландоо жана жүзөгө ашыруу боюнча белгилүү дүйнөлүк жана КМШ өлкөлөрүнүн окумуштуулары өз эмгектерин жазышкан. Бул боюнча К.Бейкер (2006), У.Вайнрайх (1972), Х.Томас (1988), Дж. Бэнкс (2001), Д.Марш (2002), Дж.Камминс (2001), А.Е.Супрун (1997), Ю.Д.Дешериев, И.Ф.Протченко (1972), К.З.Закирьянов (1984), М.Р.Кондубаева (2012), Б.А.Жетписбаева (2009) ж.б. эмгектерин көрсөтүүгө болот.

Эне тилди экинчи тил жана чет тили катары окутуунун методикасы боюнча КМШ өлкөлөрүнүн окумуштуу-методисттеринин ондогон эмгектери жарык көрүп, практикада натыйжалуу колдонулуп келе жатат. Бул проблемага Б.В.Беляев, В.А.Виноградов, Е.М.Верещагин, И.А.Зимняя, В.Г.Костомаров, Г.А.Китайгородская, А.А.Леонтьев, Е.И.Пассов, В.Л.Скалкин, М.Б.Успенский, А.П.Старков, Г.В.Рогова, М.А.Майорова, Е.С.Устинова, М.С.Ильин, Н.И.Жинкин, М.Е.Кузовлева, А.Е.Супрун, К.З.Закирьянов ж.б. окумуштуулар өз эмгектерин арнашкан. Россияда көп тилдүүлүккө окутуп-үйрөтүү маселеси алгылыктуу деңгээлде жолго коюлган болсо, Казакстанда үч тилде билим берүү системасы расмий түрдө киргизилген.

Кыргызстанда кыргыз жана орус тилдерин окутуунун методикасына салым кошкон П.И.Харакоз, Л.А.Шейман, Э.Ш.Абдулина, А.Орусбаев, В.Г.Каменецкая, М.Х.Манликова, К.К.Сартбаев, А.Осмонкулов, К.Д.Добаев, Ү.Култаева, С.К.Рысбаев, Ж.А.Чыманов, Н.А.Ахметова, К.А.Биялиев, В.И.Мусаева, А.Мукамбетова ж.б. окумуштуулардын эмгектери бар.

Бул диссертациялык иштин темасынын актуалдуулугу көп тилде билим берүү шартында кыргыз тилин жогорку окуу жайларында экинчи тил катары окутуунун методикасына арналгандыгы менен түшүндүрүлөт.

Диссертациянын темасынын илимий программалар менен байланышы: Изилдөө Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук

университетинин филологиялык билим берүүнүн технологиялары кафедрасынын илимий изилдөө ишинин алкагында жүргүзүлгөн.

Изилдөөнүн максаты: кыргыз тилин экинчи тил катары жогорку окуу жайларында көп тилде билим берүү шартында окутуунун методикасын иштеп чыгуу, эксперименттик текшерүүлөрдөн өткөрүү, колдонууга сунуш кылуу.

Коюлган максатка ылайык изилдөөгө төмөнкүдөй милдеттер коюлду:

– тилди экинчи тил катары окутуунун методикасы боюнча чет элдик, ата мекендик окумуштуулардын теориялык-методологиялык, педагогикалык, лингвистикалык эмгектерин, окуу-нормативдик документтерди талдоо, жалпылаштыруу, өркүндөтүүнүн багыттарын аныктоо;

– көп тилде билим берүү шартында кыргыз тилин жогорку окуу жайларында экинчи тил катары окутуунун абалын талдоо, студенттердин кыргыз тилиндеги коммуникативдик, этномаданий, тилдик компетенттүүлүктөрүнүн калыптанышын талдоо;

– кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун көп тилде билим берүү шартында дидактикалык принциптерин аныктоо; көп тилде билим берүү шартында кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун интерактивдүү методдорун, формаларын, ык-жолдорун жана натыйжалуу каражаттарын аныктоо;

– иштелип чыккан методиканын жыйынтыктарынын натыйжалуулугун педагогикалык эксперименттик текшерүүлөрдөн өткөрүү, практикалык сунуштарды берүү.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы:

– көп тилде билим берүү шартында кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун азыркы талаптарга ылайык дидактикалык принциптеринин аныкталышында;

– көп тилде билим берүү шартында кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун лингвистикалык маселелери чечмеленип, кыргыз тилин англис жана орус тилдери менен салыштырып окутуунун интерактивдүү ык-жолдорунун сунуш кылынышында;

– кыргыз тилин экинчи тил катары көп тилде билим берүү шартында окутуунун методикасынын азыркы илимий-методикалык жетишкендиктерге таянып иштелип чыгышында.

Изилдөөнүн практикалык мааниси: изилдөөдөн алынган жыйынтыктар, конкреттүү методикалык сунуштар кыргыз тилин экинчи тил катары көп тилде билим берүү шартында окутууну өркүндөтүүгө, сабак процессинин натыйжалуулугун арттырууга, окуу китептеринин сапатын жакшыртууга бир катар керектүү материалдарды бере алгандыгы менен түшүндүрүлөт.

Коргоого коюлуучу негизги жоболор:

1. Кыргызстандын жогорку окуу жайларында кыргыз тилин экинчи тил катары көп маданияттуу жана көп тилдүү билим берүү шартында окутууга байланыштуу азыркы теориялык-методологиялык, психо-педагогикалык, лингвистикалык, лингводидактикалык эмгектерди, окуу-нормативдик документтерди талдоо жалпылаштыруу кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда кыргыз, орус жана англис тилдеринин карым-катышта окутуунун

салыштырма-тектештирме методдорун иштеп чыгуунун зарылдыгын тастыктады.

2. Кыргыз тилин экинчи тил катары көп тилде билим берүү шартында окутуунун методикасын өркүндөтүү окутуунун лингводидактикалык негиздерин жана дидактикалык принциптерин аныктоо менен тыгыз байланышта каралышы зарыл. Окутуунун салттуу жана инновациялык интерактивдүү методдорун, студенттердин көп тилде баарлашууларынын активдүүлүгүн, коммуникативдик компетенттүүлүк менен катар эле көп маданияттуу компетенттүүлүктөрүн калыптандырууга багытталган көнүгүүлөр менен тапшырмалардын системасын окуу процессинде активдүү колдонуу зарыл.

3. Кыргызстандын жогорку окуу жайларында кыргыз тилин экинчи тил катары көп тилде билим берүү шартында орус жана англис тилдери менен салыштырып окутуунун методикасын өркүндөтүү, эксперименттик иштердин жыйынтыктары көрсөткөндөй, көп тилдүү жана көп маданияттуу компетенцияларды калыптандыруу, эне тилдин өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен кыргыз, орус жана англис тилдерин окутууда интерактивдүү методдорду, технологияларды пайдаланууну талап кылат.

Изденүүчүнүн жекече салымы: чет өлкөлүк жана ата мекендик педагог-окумуштуулардын эмгектерин, нормативдик документтерди талдоого алуу менен кыргыз тилин экинчи тил катары орус, англис тилдери менен салыштырып окутуунун интерактивдүү методдору, эксперименттик иш-аракеттер, корутунду жана практикалык сунуштар изденүүчү тарабынан жекече иштелип чыкты.

Изилдөөнүн жыйынтыктарынын апробацияланышы. Изилдөөнүн жыйынтыктары кафедранын жыйындарында, методикалык семинарларда талкууланды. Республикалык жана эл аралык илимий-практикалык конференцияларда баяндамалар жасалды. Атайын ачык сабактар өтүлүп, алар талкууланды. Макалалар жарыяланды.

Изилдөөнүн эксперименталдык базасы катары И.Арабаев атындагы КМУнун, Н.Исанов атындагы КМКТАУнун окутуучулары менен 1-2-курстардын студенттери тартылды.

Изилдөөнүн толук жарыяланышы: изилдөөдөн алынган натыйжалар эл аралык жана республикалык илимий конференциялардын жыйнактарында, илимий-практикалык журналдарда, ЖОЖдордун Жарчыларына жарыяланды. Бардыгы 15 макала жарык көрдү.

Диссертациянын көлөмү жана түзүлүшү: диссертация киришүүдөн, үч глава жана алардын корутундуларынан, жалпы корутунду жана пайдаланылган адабияттардын тизмесинен (178) жана тиркемелерден турат. Жалпы көлөмү – 198 бет, анын ичинен диссертациянын тексти – 160 бет.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

“Көп тилде билим берүү шартында кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун жалпы маселелери” деп аталган иштин биринчи главасында көп тилде билим берүү шартында кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун

азыркы абалы талдоого алынып, аны өнүктүрүүнүн багыттары көрсөтүлдү. Ошондой эле көп тилде билим берүүнүн лингвистикалык маселелери каралды.

“Көп тилдерди окутуу” менен “көп тилде билим берүү” бири-биринен айырмаланган таалим-тарбия берүү процесстери болуп саналат. “Көп тилдерди окутуу” – бул эки же андан ашык тилдерди өз-өзүнчө предмет, сабак катары гана окутуу. Ал эми көп тилде билим берүү – бул:

- окуучунун (студенттин) бир нече тилде сүйлөй алуусу;
- тил же тилдер билим алуунун каражаты болушу;
- көп тилде билим алуу демек, көп маданиятты өздөштүрүү;
- ар кандай чөйрөдө, түрдүү кырдаалдарда ал чөйрө колдонгон тилде баарлаша алуу;
- окуп-үйрөнгөн бардык тилдерде белгиленген компетенттүүлүккө, айрыкча коммуникативдик компетенттүүлүккө ээ болуу;
- өздөштүргөн тилдерди кептин оозеки жана жазуу формаларында жетиштүү деңгээлде колдоно билүү ж.б.

КРда көп маданияттуу жана көп тилде билим берүүнүн концепциясында (2009) окутуунун мазмуну төрт негизги аспектиге бөлүнүп берилген: 1) инсандын социомаданий бөтөнчөлүгү; 2) көп маданияттуу чөйрөдөгү көз караштар менен түшүнүктөрдүн системасын өздөштүрүү; 3) курчаган маданий чөйрөгө карата жакшы мамилеге тарбиялоо; 4) социалдык баарлашуунун көндүмдөрүн өнүктүрүү. Коомдун өнүгүшү, ааламдашуу процесстери маалыматтык каражаттардын көп түрдүүлүгү менен көп тилдүүлүгү, улуттар аралык, эл аралык мамилелердин өсүшү, эмгек мигранттарынын көбөйүшү ж.б. шарттар менен талаптар азыркы адистин көп тилдүү, көп маданияттуу сапаттарга ээ болуу муктаждыгын көрсөтүп турат.

Кыргыз окумуштуулары Л.А.Шейман, А.Орусбаев, К.Д.Добаев, З.Дербишова, Н.А.Асипова, М.Х.Манликова, С.К.Рысбаев, Ж.А.Чыманов, Н.А.Ахметова, К.А.Биялиев, У.Камбаралиева ж.б. кыргыз, орус жана чет тилдерди окутууда алардын коомдук турмушта колдонулушуна, социалдык функцияларына карата мамиле жасап, ар бир окутулуп жаткан тилди ал элдин маданияты, тарыхы ж.б. этно илимдери менен биримдикте үйрөтүүнүн алгылыктуулугун белгилешет. Л.А.Шеймандын изилдөөлөрү боюнча көп тилде билим берүүнү ийгиликтүү ишке ашыруу үчүн үйрөнүлүп жаткан тилдер коомду бирдей тейлеп, бирдей колдонулуп, өз ара аракеттенүүлөрү менен бирин-бири байытып турушу зарыл.

К.З.Закирьянов тилдерди үйрөтүүнүн лингвистикалык негизи катары тилдик универсалдуулуктун (көп тилдүүлүктү) жана кептик билгичтиктердин болушун белгилеп, төмөнкү билгичтиктерди бөлүп көрсөтөт:

- *Фонетика жаатында* – кептин тыбыштарын чектөө, аларды үндүү, үнсүздөргө бөлүштүрүү, алардын жардамы менен сөз түзө билүү ж.б.
- *Сөз жасоо жаатында* – морфемалардын жардамы менен жаңы сөздөрдү түзө билүү.
- *Морфология жаатында* – сөздөрдү сөз түркүмдөрүнө бөлүштүрүү, аларды өзгөртө билүү ж.б.

Экинчи глава “Көп тилде билим берүү шартында кыргыз тилин экинчи тил катары окутуу боюнча изилдөөнүн материалдары жана методдору” деп аталып, эки параграфта иштелди. Биринчи параграфта изилдөөнүн материалдары менен методдору жөнүндө маалыматтар берилди.

Изилдөөнүн объектиси – Кыргыз Республикасында көп тилде билим берүү шартында кыргыз тилин экинчи тил катары жогорку окуу жайларында окутуу процесси.

Изилдөөнүн предмети – көп тилде билим берүү шартында кыргыз тилин экинчи тил катары жогорку окуу жайларында окутууну өркүндөтүү.

Изилдөө ишибиздин негизги материалдары болуп “Кыргыз Республикасынын Билим берүү жөнүндөгү”, “Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик тил жөнүндөгү” мыйзамдарынан тартып, тил саясаты боюнча кабыл алынган “Улуттук программа”, мамлекеттик стандарттар, концепциялар, программалар, өкмөттүн токтомдору жана жарлыктары, ошондой эле темага байланыштуу илимий-методикалык эмгектер, окуу программалары менен окуу китептери, методикалык колдонмолор ж.б. алынды. Талдоолордун натыйжасында кыргыз тилин көп тилде билим берүү шартында экинчи тил катары окутууну өркүндөтүүнүн натыйжалуу жолдору, методдору, келечектүү багыттары аныкталды.

Изилдөөнүн максаты менен милдетин ийгиликтүү ишке ашыруу максатында бир катар натыйжалуу деп эсептелген **изилдөөнүн методдору** колдонулду. Алардын негизгилери төмөнкүлөр болду:

- *Илимий-методикалык эмгектерди талдоо.* Бул методду колдонуу менен кыргыз тилин экинчи тил катары көп тилде билим берүү шартында окутуунун теориялык жана практикалык маселелерин аныктап, изилдөө ишин жүргүзүүгө зарыл болгон маалыматтарды алдык.

- *Мыйзамдарды, нормативдик документтерди, практикалык тажрыйбаларды окуп-үйрөнүү.* Бул аркылуу көп тилде билим берүү шартында кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун мыйзам-нормативдик негиздерин, коюлган талаптарды, топтолгон тажрыйбаларды өздөштүрүп, өркүндөтүүнүн конкреттүү багыттарын аныктоого жетиштик.

- *Аңгемелешүү.* Кыргыз, орус, англис тили мугалимдери, окутуучулар, студенттер жана ата-энелер, билим берүү жаатындагы кызматкерлер менен аңгемелешүү. Окуу жайларынын жамааты менен аңгемелешип, көп тилде билим берүү – бул бардык билим берүү тармагынын өнүгүү келечеги, алардын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүнүн шарты экендигин, мунсуз жакын арада ийгиликке жете албастыгын түшүндүрүү иш-аракеттери жүргүзүлдү. Аңгемелешүүнүн жыйынтыгы Кыргызстанда көп тилде билим берүүгө бардыгы кызыктар экендигин, бул иштерди колдой тургандыктарын көрсөттү.

- *Сабактарга катышуу, талдоо.* Көп тилде билим берүү шартында кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун практикадагы ал-абалы, ийгиликтери, проблемалары, жакшыртуу жактары аныкталды.

- *Байкоо.* Көп тилде билим берүү программасына тартылган окутуучулар менен студенттердин бул ишке болгон мамилелерин байкоо аркылуу анын бир катар практикалык маселелерин чечүүгө жетиштик.

- *Анкета алуу.* Конкреттүү суроолор жазылган анкеталардан алынган жооптор көп тилде билим алуу кыйла татаал, ошол эле учурда кызыктуу экендигин көрсөттү. Сунушталган суроолор төмөнкүдөй жоопторду бере алды: окуучулардын жана студенттердин 80%ы көп тилде билим алууга кызыга тургандыгы; мугалимдердин жана окутуучулардын 45%ы эки жана андан ашык тилдерди билгендиги жана ал тилдерде айрым предметтерди окутууга кызыккадыгы. Ошону менен катар сунушталган суроолор төмөнкүдөй көйгөйлөрдү аныктоого мүмкүнчүлүк берди: көп тилдүү аудиторияда айрым окутуучулардын кошумча эмгек акы төлөнбөгөндүктөн сабак өткүсү келбегендиги; мектептердин жана жогорку окуу жайларынын педагогикалык жамааты көп тилде билим берүү идеясына салкын карагандыгы ж.б.

- *Сабактардын үлгүлөрүн иштеп чыгуу, сабак өтүү.* Бул методду, негизинен, педагогикалык эксперименттерде колдондук. Мыкты иштелип чыккан сабактардын үлгүлөрү, алар боюнча сабак өтүү кыргыз тилин экинчи тил катары окутууну өркүндөтүүнүн өбөлгөсү боло алат.

Изилдөөдө колдонгон методдордун алгылыктуу жана натыйжалуу экендигин главанын **“Педагогикалык эксперименттик иштердин жүрүшү жана анын жыйынтыктары”** деп аталган 2-параграфында ачып бердик.

Педагогикалык эксперименттик изилдөө иштери үч этапка бөлүнүп жүргүзүлдү. Биринчи – аныктоо, экинчи – калыптандыруу жана үчүнчү этабы текшерүүчү этаптардан болду. Эксперименттик иштерге И.Арабаев атындагы КМУ, Н.Исанов атындагы Кыргыз мамлекеттик курулуш, транспорт жана архитектура университетинин окутуучулары менен студенттери тартылды.

Эксперименттик ишке жалпысынан 50 окутуучу 602 студенттер катышышты.

Аныктоочу этап (2012-2013). Биз сунуш кылган модель боюнча сабак өтүлгөн группалар – эксперименталдык группалар ал эми, салттуу сабак өтүлгөн группалар – байкоочу группалар болду. Эксперименттик иштин баалоо критерийин төмөнкү таблица аркылуу беребиз (караңыз: таблица 2.2.1.)

Таблица 2.2.1 – Кыргыз тилин билүү деңгээлин кеп ишмердигинин түрлөрү боюнча аныктоо үчүн сунушталган тест материалдарынын көрсөткүчтөрү

Кеп ишмердигинин түрү	Тил билүү деңгээлдеринин түрлөрү				
	Эң жөнөкөй	Негизги	Орто	Ортодон жогору	Жогорку
Угуу	Тексттин көлөмү				
	5 сүйлөм	10 сүйлөм	15 сүйлөм	20 сүйлөм	25 сүйлөм
	Бир тексттеги тапшырмалардын саны				

Кесиптик лексика-грамматика	Фонетика – 4 тап. Лексика – 2 тап. Морфология – 8 тап. Сан атооч – 1 тап. Сын атооч – 1 тап. Ат атооч – 1 тап. Этиш – 1 тап. Тактооч – 1 тап. Байламта – 1 тап. Сырдык с. – 1 тап.	Фонетика – 6 тап. Лексика – 4 тап. Морфология – 12 тап. Сын атооч – 2 тап. Сан атооч – 2 тап. Ат атооч – 2 тап. Этиш – 2 тап. Тактооч – 2 тап. Сырдык с. – 2 тап.	Лексика – 6 тап. Морфология – 14 тап. Сан атооч – 2 тап. Сын атооч – 2 тап. Ат атооч – 2 тап. Этиш – 2 тап. Тактооч – 2 тап. Байламта – 2 тап. Сырдык с. – 2 тап.	Лексика – 8 тап. Морфология – 16 тап. Сын атооч – 2 тап. Сан атооч – 2 тап. Этиш – 4 тап. Тактооч – 2 тап. Байламта – 2 тап. Татаал сүйлөм – 4 тап.	Лексика – 10 тап. Морфология – 18 тап. Этиш – 6 тап. Обочолонгон с. – 2 тап. Тике, кыйыр сөз – 2 тап. Татаал сүйлөм – 8 тап.
Окуу	Тексттин көлөмү				
	100 сөз	100-120 сөз	120-130 сөз	130-140 сөз	150-200 сөз
	Бир тексттеги тапшырмалардын саны				
	2 – 5	5 – 6	7 – 8	8 – 10	10 – 12
Жазуу	Тексттин көлөмү				
	60-80 сөз	80-100 сөз	100-120 сөз	120-140 сөз	140-150 сөз
	Тапшырмалардын көлөмү				
	Көнүгүүлөрдүн түрлөрү	Көнүгүүлөрдүн түрлөрү	Баяндама 3 тапшырма	Баяндама 4 тапшырма	Эссе 5 тапшырма
Сүйлөө	Тапшырмалардын түрлөрү				
	Диалог	Полилог	Монолог		

Таблицадагы тест материалынын көрсөткүчүндөгү студенттердин кеп ишмердиги:

1. Угуу – окулган текстти өздөштүргөн даражасы 4 баскыч боюнча бааланат: а) Тексттин үзүндүсүн өздөштүрүү. б) Текстти жалпы өздөштүрүү. в) Текстти толук өздөштүрүү. г) Текстти терең өздөштүрүү.

2. Лексика-грамматикалык – лексика-грамматикалык материалдарды өздөштүрүү, тилди билүү, баарлашуу жана жазууда колдонуу деңгээли функционалдык жана компетенттүүлүк жагынан бааланат. Бул багыттагы тесттик тапшырмаларды белгилүү коммуникативдик милдеттерди аткаруу үчүн зарыл лингвистикалык компетенттүүлүк деңгээлин, тилдин түзүлүшү жөнүндө түшүнүгүн баалоодо колдонулат.

3. Окуу – окуунун максаты, ар кайсы деңгээлдеги тексттин негизги жана кошумча маалыматын кабылдоо жана түшүнүү. Окуу боюнча компетенттүүлүк

деңгээли төмөндөгүдөй формалардагы окуу тапшырмаларын аткаруунун натыйжасында аныкталып бааланды:

а) көркөм окуу; б) тыным менен окуу; в) изилдеп окуу.

4. Жазуу – жазуу иштери төмөндөгүдөй критерийлер боюнча бааланып, текшерилди.

а) грамматикалык жактан сабаттуулугу; б) мазмуну; в) тил каражаттарын колдонуу сапаты; г) тилди колдонуудагы өз алдынчалуулук.

5. Сүйлөө – бул студент менен окутуучунун мамилелешүүсү, студент менен студенттин пикир алышуусу жана турмуштук түрдүү кырдаалдарда сүйлөшө билүүсү менен жыйынтыкталып бааланат.

Эксперименттин аныктоочу этабында студенттердин кеп ишмердүүлүктөрүнүн алгачкы билим деңгээлин аныктоодо эксперименталдык группанын 302 студентинин 174 жообу канагаттандырарлык, байкоочу группанын 300 студентинин 170 жообу канагаттандырарлык экендиги көрүндү. Эксперименталдык группадан 128 жооп, ал эми байкоочу группадан 130 жооп канагаттандырарлык эмес болду (караңыз: таблица 2.2.2.).

Таблица 2.2.2 – Кеп ишмердиги боюнча студенттердин алгачкы билим деңгээлин аныктоо (бардыгы 602 студент).

№	ЖОЖдор	Топ	Студенттердин саны	Текшерүүнүн жыйынтыгы			
				Канааттан.		Канаат. эмес	
				саны	%ы	саны	%ы
1.	Н.Исанов атындагы КМКТАУ	эксп.	155	87	56%	68	44%
		байк.	156	86	55%	70	45%
2.	И.Арабаев атындагы КМУ	эксп.	147	87	60%	60	40%
		байк.	144	84	58%	60	41%

Таблица 2.2.3 – Кеп ишмердиги боюнча студенттердин алгачкы билим деңгээлин аныктоо (бардыгы 602 студент).

Кеп ишмердигинин түрлөрү	Топтор	Студенттердин саны	Текшерүүнү баалоо			
			Канааттан.		Канааттан. эмес	
			саны	%ы	саны	%ы
Н.Исанов атындагы КМКТАУ						
Угуу	эксп.	155	87	56%	68	44%
	байк.	156	87	55%	69	45%
Лексика жана грамматика	эксп.	155	88	57%	67	43%
	байк.	156	86	55%	40	45%
Окуу	эксп.	155	90	58%	65	42%
	байк.	156	89	57%	67	43%
Жазуу	эксп.	155	85	55%	70	45%
	байк.	156	83	53%	73	47%
Сүйлөө	эксп.	155	92	59%	63	41%
	байк.	156	88	57%	68	43%
И.Арабаев атындагы КМУ						
Угуу	эксп.	147	87	60%	60	40%
	байк.	144	84	58%	60	41%
Лексика, грамматика	эксп.	147	94	64%	53	36%
	байк.	144	86	60%	58	40%

Окуу	эксп.	147	96	65%	51	35%
	байк.	144	85	59%	59	41%
Жазуу	эксп.	147	86	58%	62	42%
	байк.	144	83	57%	61	43%
Сүйлөө	эксп.	147	86	58%	62	42%
	байк.	144	82	57%	62	43%

Эксперименттин аныктоочу этабында эксперименталдык жана байкоочу группаларынын студенттеринин төмөнкүдөй кемчиликтери аныкталды:

1. Текст менен иштөөдө студенттерде угуу жана окуу көндүмдөрү толук калыптана элек, текстти өз алдынча түзүү көндүмдөрү төмөн.
2. Лексикалык минимумду өздөштүрүү жетишсиз.
3. Жазуу сабаттуулуктары талапка жооп бербейт.
4. Тилдик, этикалык, маданий нормалар сакталбайт. Студенттер эркин сүйлөшө албайт.

Калыптандыруу этап (2014-2016). Аныктоочу этаптын жыйынтыктарына таянуу менен кыргыз тилин экинчи тил катары көп тилде билим берүү шартында окутуунун методикасы иштелип чыкты. Алгылыктуу жана натыйжалуу деп эсептелген окутуунун интерактивдүү методдору, формалары жана каражаттары сунуш кылынды. Кыргыз тилин орус жана англис тилдери менен салыштырып окутуунун көнүгүүлөр жана тапшырмалар системасы иштелип чыгып, сабактарда колдонулду. Ошондой эле конкреттүү сабактардын үлгүлөрү иштелип чыгып, анын негизинде сабактар өтүлдү.

Кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда, биринчиден, студент кыргыз, орус жана англис тилдери боюнча кесиптик-лексикалык минимумду өздөштүрүшү; экинчиден, грамматикалык каражаттарды оозеки жана жазуу кебинде колдонуунун көндүмдөрүнүн калыптанышы, үчүнчүдөн, студенттерде монологдук жана диалогдук кеп ишмердүүлүгү калыптанышы зарыл. Бул тапшырманы аткаруу үчүн: 1) көп тилде билим берүүгө коюлган талаптар жана жалпы дидактикалык принциптер; 2) кыргыз тилин орус жана англис тилдери менен салыштырып окутуунун методикасы; 3) үч тилде диалогду жакшыртуунун жолдору иштелип чыкты.

Көп тилде билим берүү шартында кыргыз тилин экинчи тил катары орус жана англис тилдери менен салыштырып окутууда грамматикалык көндүмдөрдү калыптандыруу үчүн көнүгүүлөр менен тапшырмалардын системасы иштелип чыкты.

Көп тилде билим берүү шартында кыргыз, англис жана орус тилдерин салыштырып окутууда грамматикалык көндүмдөрдү калыптандыруучу машыктыруучу көнүгүүлөрдүн төмөнкүдөй түрлөрү берилди. Алар:

1. Кептик үлгүгө таянуучу көнүгүүлөр көбүнчө жаңы грамматикалык теманы түшүндүрүүдө жана аны бышыктоодо иштетилет. Мисалы, студенттерге кыргыз тилиндеги зат атоочтун жөндөмөлөрүн үйрөтүүдө төмөндөгүдөй, көнүгүүлөр иштетилет:

- а). Окугула. Чыгыш жөндөмөсүнүн мүчөлөрүн эске салгыла.
айыл ...	from the village	из села
эжем...	from my sister	от моей сестры

Мен айыл... келдим. I came from the village Я приехал(а) из села

б). Үлгү боюнча кашаадагы сөздөр менен сүйлөм түзгүлө. Жатыш жөндөмөнүн мүчөлөрүн кайталагыла.

Дүкөндө киши көп. (үйдө, шаарда, аянтта, көчөдө).

There are many people in the shop, (home, city, square? street).

В магазине много народа (дома, в городе, на площади, на улице).

Студенттерге мындай көнүгүүлөрдү иштетүүнүн негизги максаты – жаңы грамматикалык материалдарды үлгүлөрдүн негизинде түшүндүрүү жана аларды практикада пайдалана алууга көнүктүрүү.

Кыргыз тилинин сингармонизм, ассимиляция, диссимиляция кубулуштары студенттерге жакшылап үйрөтүлсө, мүчөлөрдүн өзгөрүү вариантынын англис тилинен өзгөчө айырмалангандыгын түшүнүү анчалык деле кыйын эмес. Демек, кыргыз тили менен англис тилинин грамматикалык мыйзам ченемдери жөнүндөгү билимдерин актуалдаштыруу талап кылынат.

Кыргыз тилинин жөндөмө мүчөлөрүнө орус жана англис тилдеринин предлогдору эквивалент боло алат. Мисалы: эжем-ден – от моей сестры - **from** my sister, айыл-дан – из села – **from** the village, дүкөн-дө – в магазине – **in** the shop, көчө-дө – на улице – **in** the street.

2. Ой жүгүртүүнү активдештирүүчү көнүгүүлөр студенттердин сабак учурундагы активдүүлүгүн, чыгрмачылыгын жана өз алдынчалуулугун жогорулатууга өбөлгө болот. Мындай көнүгүүлөрдү аткарууда студенттердин ой жүгүртүү ишмердүүлүгү активдештирилет. Сүйлөмдүн ичиндиги калтырып кеткен сөздөрдү таап, толуктап жазуу сөз түркүмдөрүн өздөштүрүүгө да жакшы шарт түзөт. Көнүгүүлөрдүн бул түрүндө төмөндөгүдөй тапшырмалар берилет: Бош жерлерге керектүү тактоочторду жазгыла (бүгүн, катуу, быйыл, солго, кечээ). Fill in missed words (today, fast, to the left, this year, yesterday). В свободные места в таблице впишите нужные наречия (сегодня, быстро, в этом году, налево, вчера).

1. Ал машинаны ... айдады.	1. He drove the car ...	1. Он вел машину ...
2. Биз ... бурулдук.	2. We turned ...	2. Мы повернули ...
3. ... кыш өтө суук болгон жок.	3. Winter was not cold ...	3. ... зима была не очень холодной.
4. ... мен кооз көйнөк сатып алдым.	4. I bought a nice dress ...	4. Я ... купила красивое платье.

Машыктыруучу көнүгүүлөр ар түрдүү варианттарда берилиши зарыл. Анткени, бир эле үлгү боюнча көнүгүүлөр системасын иштетүү, студенттердин активдүүлүгүнө, өз алдынча ой жүгүртүүсүнө, сөз байлыгынын өсүшүнө анчалык таасир этпейт. Мындай тапшырмалар аркылуу окутуучу студенттердин берилген сөздөрдүн, сүйлөмдөрдүн маанисине түшүнөр, түшүнбөстүгүн текшере алат.

Төмөнкү сүйлөмдөрдү мааниси боюнча туура келген тактоочтор менен толуктагыла. Fill in the sentence with the suitable words according to the meaning. Дополните следующие предложения подходящими по смыслу наречиями.

1. Биз англис тилин ... үйрөнүп жатабыз (мол, тез, кеч).

2. Бөбөк үйдө ... калды (кеч, жалгыз, аз).
3. We are learning English ... (big, high, fast).
4. The child stayed at home ... (alone, late, few).
5. Мы изучаем английский язык ... (обильно, быстро, поздно).
6. Младенец остался ... дома(поздно, один, мало).

Мындай көнүгүүлөрдү иштетүүдө студенттердин ойлонуу ишмердүүлүгүн өстүрүү үчүн сүйлөмдөрдү толуктоо боюнча ар түрдүү сүрөттөрдү да пайдалануу кызыгуу жаратат. Көп тилде билим берүү шартында мындай көнүгүүлөрдүн кыргыз тилин англис жана орус тилдеринин грамматикасынын окшош жана өзгөчө жактарын салыштырууда мааниси чоң.

3.Сүйлөмдү өзгөртүүгө (transforming) багытталган көнүгүүлөр кырдаалга же баарлашууга байланыштуу сүйлөмдү өзгөртүп түзүүгө негизделген. Мындай көнүгүүлөр адегенде, үлгүгө таянуу менен аткарылып, андан соң сүрөткө же схемага карап өз алдынча аткарууга багытталган. Мисалы, берилген этиштерди терс формасында бергиле. Write down negative forms of the verbs. Напишите глаголы в отрицательной форме. *Үлгү:* Мен эртең менен тамактандым. – Мен эртең менен тамактанбадым.

Я утром позавтракал – Я утром не позавтракал.

1. Сен үй тазаладың.
2. Ал көп иштеди.

I had breakfast in the morning. I did not have breakfast in the morning.

1. You cleaned the house.
2. He worked hard.

4. Кайрадан өнүктүрүүчү (reproduce) көнүгүүлөрдө суроо-жооп түрүндөгү өз алдынча сүйлөм түзүү үчүн бир нече сөздөр берилип, алардын негизинде студенттер суроого жооп түзүшүп, же болбосо берилген жоопторго суроо түзүшөт жана өз алдынча чакан тексттерди жаратууга машыгышат. Мындай көнүгүүлөр студенттердин тилди окуп-үйрөнүү менен ал тилде кеп ишмердүүлүгүн жүргүзүүгө, баарлашууга болгон жөндөм-шыгын өнүктүрөт. Тилди үйрөнүү менен өзүнүн таанып-билүү жөндөмүн да өркүндөтөт. Алардын эң эле жөнөкөй түрүнө суроо-жооп формасындагы көнүгүүлөр кирет:

Берилген сүйлөмдөргө суроолорду түзгүлө. Make up questions to the given sentences. Составьте вопросы к данным предложениям.

- 1.Сенин атың ким? Менин атым Аида.
2. _____? Мен он сегиз жаштамын.
3. _____? Жок, мен айылда жашайм.

1. What is your name? My name is Aida.

2. _____? I am 18 years old.

3. _____? No, I live in a village.

1. Как тебя зовут? Меня зовут Аида.

2. _____ Мне 18 лет.

3. _____? Нет, я живу в селе.

Мындай көнүгүүлөрдү да ар түрдүү схема. үлгү, сүрөттөрдүн жардамы менен түзсө болот. Кыргыз, англис жана орус тилдериндеги өткөн чак, учур чак, келер чактарды салыштырууда окшоштугун же өзгөчөлүктөрүн аныктоого

студенттердин жөндөмдүүлүгүн арттыруу керек. Кыргыз тилинде англис жана орус тилдерине караганда ат атоочсуз эле мүчө аркылуу таандык мамиле туюндурулары белгилүү. Мисалы, китебим – my book – моя книга; китебиң – your book – твоя книга ж.б. Бул кыргыз тилинин таандык категориясынын морфологиялык жол менен туюндурулушу деп аталат. Кыргыз тилиндеги таандык категориянын морфологиялык жол менен туюндурулушунун англис жана орус тилдерине окшобогондугун түшүндүрүү процессинде студенттерди сөз айкаштарын, жөнөкөй сүйлөмдөрдү түзүүгө машыктыруу керек. Мисалы :

1. Көйнөгүңдүн түсү кандай? – Кызыл.

2. Атаң канча жашта? _____

1. What color is your dress? It's red.

2. How old is your father? _____

1. Какого цвета твое платье?

2. Сколько лет твоему отцу? _____

5. Бириктирүүчү (combined) көнүгүүлөр да тилдерди үйрөтүүдө кеңири колдонулуучу машыктыруучу көнүгүүлөрдүн катарына кирет. Мында бир нече сөздөр берилип, аларды катыштырып сүйлөм түзүү тапшырмасы берилет. Бул көнүгүүлөр аркылуу студенттер сөздөрүн сүйлөмдөгү маанисин, аткарган функцияларын түшүнүүгө жана кыргыз, англис жана орус тилдериндеги чак категориялардын окшош жактарын жана айырмаларын аныктоого машыгышат. Мындай көнүгүүлөрдүн эң жөнөкөйү – берилген сөздөрдөн сүйлөм түзүү:

Берилген сөздөрдөн сүйлөм түзгүлө. Make up sentences with the given words. Составьте предложение из данных слов.

1. шаар, менин, жашайт, эжем. (учур чак).

2. бар, кечээ, театр, ал. (өткөн чак).

1. city, the, lives? My? In? sister. (present simple).

2. to, he, theatre, yesterday, the, went. (past simple).

1. город, моя, живет, сестра (настоящее время).

2. ходил, вчера, театр, он (прошедшее время).

Машыктыруучу көнүгүүлөр – көп тилде билим берүүнү жүзөгө ашыруу процессинде тилдерди салыштырып окутууда экинчи же чет тилдеги кепти калыптандыруунун эң негизги каражаттарынын бири болуп саналат. Мындай көнүгүүлөрдүн түрдүү варианттарын колдонуу студенттердин коммуникативдик компетенцияларын калыптандырууга, көп тилдүү жана көп маданияттуу билим алууга умтулуусуна өбөлгө түгөт. Машыктыруучу жана коммуникативдик көнүгүүлөрдү жалаң жазуу формасында гана жүргүзбөстөн, оозеки формада баарлашуу, пикир алышуу, маектешүү түрүндө да аткаруу талабы коюлат. Студенттердин коммуникативдик компетенцияларын калыптандыруу үчүн, көп тилдүү жана көп маданияттуу билимдерин өнүктүрүү үчүн өлкө таануучулук жана маданият таануучулук өнүттөгү чакан, адаптацияланган тексттерди колдонуу жана аларга ылайык көнүгүүлөр, тапшырмалар системасын иштеп чыгуу жана аларды сабак процессинде колдонуу тилди окутуп-үйрөтүүнүн натыйжалуулугун арттырат.

Мындан сырткары, Европа өлкөлөрүндөгү ЖОЖдордогу «Тил клубу» жана «Тандемдик окуулар» боюнча тилге үйрөтүү тажрыйбаларынын үлгүлөрүнөн келтирилди.

Текшерүү этабы (2016-2018). Кыргыз тилин жогорку окуу жайларында көп тилде билим берүү шартында экинчи тил катары интеграциялап окутуунун эффективдүү методдорунун алгылыктуулугу аныкталды. Педагогикалык эксперименттик иштерге салыштыруу-типтештирүү талдоолор жүргүзүлүп, жыйынтыктар чыгарылды. Ошондой эле иштелип чыгып, апробациядан өткөрүлгөн методдорду жогорку окуу жайларында окутуу процессине киргизүү жөнүндө практикалык сунуштар берилип, проблеманы изилдөөнүн перспективалуу багыттары аныкталды (караңыз: таблица 2.2.4.)

Таблица 2.2.4 – Студенттердин кеп ишмердүүлүктөрү боюнча билим деңгээлдерин текшерүү этабында аныктоо (бардыгы 602 студент).

№	ЖОЖдор	Топ	Студенттердин саны	Текшерүүнүн жыйынтыгы			
				Канааттан.		Канаат. эмес	
				саны	%ы	саны	%ы
1.	Н.Исанов атындагы КМКТАУ	эксп.	155	95	61%	60	39%
		байк.		82	52%	74	48%
Эксперименталдык топтогу %өсүш				9%			
2.	И.Арабаев атындагы КМУ	эксп.	147	96	65%	51	35%
		байк.		83	58%	61	42%
Эксперименталдык топтогу %өсүш				7%			

Таблица 2.2.5 – Кеп ишмердиги боюнча студенттердин билим деңгээлдерин текшерүү этабында аныктоо (бардыгы 602 студент).

Кеп ишмердигинин түрлөрү	Топтор	Студенттердин саны	Текшерүүнү баалоо			
			Канааттан.		Канааттан. эмес	
			саны	%ы	саны	%ы
Н.Исанов атындагы КМКТАУ						
Угуу	эксп.	155	93	60%	62	40%
	байк.		83	53%	73	47%
Эксперименталдык топтогу %өсүш			7%			
Лексика жана грамматика	эксп.	155	95	61%	60	39%
	байк.		82	52%	74	48%
Эксперименталдык топтогу %өсүш			9%			
Окуу	эксп.	155	91	59%	64	41%
	байк.		83	53%	73	47%
Эксперименталдык топтогу %өсүш			6%			
Жазуу	эксп.	155	90	58%	65	42%
	байк.		84	54%	72	46%
Эксперименталдык топтогу %өсүш			4%			
Сүйлөө	эксп.	155	93	60%	62	40%
	байк.		84	54%	72	46%
Эксперименталдык топтогу %өсүш			6%			
И.Арабаев атындагы КМУ						
Угуу	эксп.	147	96	65%	51	35%
	байк.		85	59%	59	41%
Эксперименталдык топтогу %өсүш			6%			

Лексика, грамматика	эксп.	147	94	64%	53	36%
	байк.	144	84	58%	60	42%
Эксперименталдык топтогу %өсүш			6%			
Окуу	эксп.	147	96	65%	51	35%
	байк.	144	83	58%	61	42%
Эксперименталдык топтогу %өсүш			7%			
Жазуу	эксп.	147	93	63%	54	36%
	байк.	144	80	55%	64	45%
Эксперименталдык топтогу %өсүш			8%			
Сүйлөө	эксп.	147	98	67%	49	34%
	байк.	144	85	59%	59	41%
Эксперименталдык топтогу %өсүш			8%			

Педагогикалык эксперименттик иштердин жыйынтыктарын салыштырып талдоо студенттердин көп тилде билим берүү шартында кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда сунуш кылган методдорду колдонуу студенттердин кыргыз, орус, англис тилдеринин кесиптик лексикалык минимумдарын өздөштүрүүлөрүнө, оозеки жана жазуу кептеринде грамматикалык каражаттарды практикада колдонуу көндүмдөрүнө ээ болуусуна, студенттердин диалогдук, монологдук, кептеринин талапка ылайык калыптанышына шарт түзө тургандыгы тастыкталды.

Үчүнчү глава “Көп маданияттуу жана көп тилдүү билим берүү шартында кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун методикасы” деп аталды.

Кыргыз тили Кыргызстандагы бардык улуттардын өз ара мамилелешүүсүндөгү негизги тилине айланышы керек. Көп тилдүү жана көп маданияттуу билим жана тарбия берүүнүн башкы суроо-талабы – көп түрлүү маданий чөйрөдө ийгиликтүү кесиптик ишмердикти жана татыктуу жашоону камсыз кылган көп маданияттуу компетенцияларга ээ болгон Кыргыз Республикасынын жаранын тарбиялоо болуп саналат. Бул максатта төмөнкү милдеттерди аткаруу зарылдыгы турат: 1) билим жана тарбия алууга тең укуктарды камсыз кылуу үчүн шарттарды түзүү; 2) көп тилдүү жана көп маданияттуу билим берүү чөйрөсүн уюштуруу; 3) көп тилдүү инсанды калыптандырууда маданий көп түрдүүлүк ресурстарын пайдаланууну камсыз кылуу; 4) маданий айырмачылыктарга оң мамиле кылууга тарбиялоо; 5) жалпы улуттук жарандык ынтымакты жана маданий көп түрдүүлүктү сактоого жоопкерчиликти жаратуу ж.б.

Мына ушундан улам, ЖОЖдордо көп тилде билим берүү шартында окутуунун дидактикалык талаптары менен бирге кыргыз тили окутуучуларынын кесиптик-интеллектуалдык компетенттүүлүгүнүн талаптары да сунушталды:

Когнитивдик компетенциялар (билим жана таануу, таанып-билүү ыкмалары): инсандын этномаданий бөтөнчөлүгүн таануу; дүйнөлүк маданий жетишкендиктерди билүү; өлкөдө жашагандардын эне тилин, маданиятын, маданий баалуулугун өнүктүрүүгө жоопкерчилик жаратуу; студенттердин конструктивдүү жана деструктивдүү конфликттер жана алардын этномаданий аспектилерин билүү.

Аффективдүү компетенциялар (эмоционалдык жана нарктуу мамилелер): өзүнүн этникалык жана маданий бөтөнчөлүгүнүн нарктуулугу сыяктуу эле башка адамдардын этномаданий бөтөнчөлүгүнүн нарктуулугун таануу; бардык дүйнөдөгү маданий плюрализмди жана Кыргыз Республикасы үчүн көп түрдүүлүктүн мамилесин таануу; өзүнүн жалпы жарандык бөтөнчөлүгү үчүн сыймыктануу сезимин көрсөтүү; башка маданиятты окуп үйрөнүүгө даярдыкты, ачык- айрымдыкты жана ак ниет мамилени көрсөтүү; маданий стереотиптерди сын көз менен кабыл алуу жана талдоо.

Жүрүш-туруш жана коммуникативдик компетенциялар (жүрүш-туруш жана сүйлөшүү көндүмдөрү): мамлекеттик, расмий жана дүйнөлүк тилдердин биринде көз каранды эмес керектөөчүнүн деңгээлиндеги талаптарга ылайык сүйлөшө билүү; ар кимдин этникалык, расалык жана маданий белгилерине карабастан ар башка маданияттын өкүлдөрү менен алардын адамдык арнамысын сыйлаган, дискриминацияга жол бербеген теңчиликтин тилинде ачык сүйлөшө билүү; башка маданияттын өкүлдөрү менен катнаш болгон учурда жүрүш-туруштун жана өз ара байланыштын формаларын кабыл алуу жана түшүнүү ошондой эле чоочун маданий чөйрөдө ыңгайлаша билүү; тарыхый окуяларды ар кандай чечмелөөнү сынчыл өңүттөн кароо, тарыхтын азыркы учурдагы кырдаалга жараша таасирин түшүнө билүү; этникалык жана маданий стереотиптерди жеңе билүү; көп маданияттуу коомдо жашоо үчүн зарыл компетенцияларды өмүр бою өркүндөтө билүү жана ага даяр болуу.

Көп тилде билим берүү шартында кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда окутуучуларга коюлуучу негизги талаптар катары төмөнкүлөр сунушталды: 1) уюштуруучулук – тилди үйрөтүүдө студенттерди өзүнө тарта алуу, кызыктыруу, бириктирүү, бир максатка багыттай алуу; 2) дидактикалык – окутуунун максаттарын, ыкмаларын, жолдорун так аныктай алуу; 3) перцептивдүүлүк (латын тилинен алганда “кабыл алуу”, “таануу”, “билүү”) - студенттердин жан-дүйнөсүн, эмоциясын толук түшүнүү; 4) коммуникативдүүлүк – айлана-чөйрөдөгүлөр менен тил табышып, бир нече тилде алака түзүү; 5) суггестивдүүлүк (латын тилинен алганда “көңүл бурдуруу”) – эмоционалдык жактан таасир этип, кызыктыруу, ынандыруу; 6) илимий-изилдөөчүлүк – ар бир сабак изденүү жана табылга.

Билим берүүнүн көп маданияттуу компетенттүүлүгүн ишке ашырууда Джеймс Бэнкстин төрт баскычы сунушталды.

Окутуу-тарбиялоо процессиндеги жалпы эле дидактикалык принциптер тууралуу белгилүү дүйнөлүк педагогдор Я.А.Коменский, А.Дистервег, К.Д.Ушинский, А.В.Текучев, М.Р.Львов, И.П.Подласый, Ю.К.Бабанский, Т.М.Воителева, Г.А.Китайгородская, Е.И.Пассов, Н.Е.Кузовлева, М.А.Майорова, Г.И.Рожкова, П.И.Пидкасистыйдын эмгектерине, ал эми, Ата Мекендик окумуштуу педагогдордон К.К.Сартбаев, И.Б.Бекбоев, Э.Мамбетакунов, А.Осмонкулов, К.Д.Добаев, Н.Ишекеев, М.Х.Манликова, С.Т.Батаканова, В.И.Мусаева, Н.А.Ахметова, Ж.А.Чыманов, С.К.Рысбаев, Ү.Б.Култаевалардын илимий-методикалык изилдөөлөрүн жетекчиликке алуу менен көп тилде билим берүү шартында кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунунт төмөндөгүдөй дидактикалык принциптери сунушталды. Алар: 1)

эне тилинин өзгөчөлүгүн эске алуу; 2) окутууну индивидуалдаштыруу; 3) кырдаалдык-тематикалык принцип; 4) кептик үлгүлөрдүн, моделдердин негизинде окутуу принциби; 5) аң-сезимдүүлүк жана активдүүлүк принциби; 6) оозеки кептин алдыга озуу принциби; 7) функционалдык принцип; 8) өлкө таанытуучулук принцип; 9) маданият таануучулук принцип; 10) көрсөтмөлүүлүк принцип.

Кыргыз тилин англис, орус тилдери менен салыштырып окутууда типологиялык методдун негизинде сөз түркүмдөрүнүн белгилерин, өзгөчөлүктөрүн аныктоо үчүн жалпы критерийлер катары төмөнкүлөр берилди.

1. *Семантикалык критерийи* – бул сөздү кеңири түшүнүктүү категорияга кошуу, мисалы, кандайдыр бир нерсенин маанисин билдирген зат атоочтордун семантикалык разрядын түзөт.

2. *Морфологиялык критерийи* – бул материалдык жактан билдирилген морфологиялык категориялардын болушу, мисалы, сөздөрдө жакталыш парадигмаларынын болушу бул сөздүн этиштин категориясына таандык экендигин далилдейт.

3. *Синтаксистик критерийи* – бул сөздүн сүйлөмдөгү кызматы.

4. *Айкалышуу критерийи* – бул ушул сөз түркүмүндөгү сөздөрдүн башка сөз түркүмдөрүнүн сөздөрү менен айкалышуу жөндөмдүүлүгү, мисалы, тактоочтордун этиштер менен, сын атоочтор менен айкалышы, бирок алар зат атоочтор жана ат атоочтор менен айкалышпайт.

5. *Сөз жасоо критерийи* – ушул сөз түркүмүндөгү сөздөрдүн белгилүү тип боюнча жаңы сөздөрдү жасоого жөндөмдүүлүгү, мисалы, англис тилиндеги – *ship – dom* мүчөлөрү уланган сөздөр зат атоочтордун разрядына кире тургандыгын далилдейт, мисалы, *friendship, dictateship, kingdom, freedom* ал эми, кыргыз тилинде сөз жасоочу *-лай, -лей* мүчөлөрү алар кирген сөздөр тактоочтордун разрядына кире тургандыгын билдирет, мисалы, *акчалай, курулай* ж.б.у.с. сөздөрдө.

Жалпы корутунду

1. Кыргызстандагы көп тилде билим берүүнүн азыркы абалын аныктоо, көп тилде билим берүүнү ишке ашыруу үчүн 56 мектепте, 14 ресурстук методикалык борборлорун жана 2 жогорку окуу жайынын базасында лабораториялар жана ресурстук борборлор ачылып, иштеп жатканына карабастан, кыргыз тилин экинчи тил катары жогорку окуу жайларында окутуунун практикасы кыргыз тилин көп тилде билим берүү шартында экинчи тил катары окутуунун методикасын, орус жана англис тилдерин окутуунун методикасын инновациялык методиканын дидактикалык принциптерине негизделип, коммуникативдик компетенцияларды калыптандырууга багытталып, илимий-педагогикалык, илимий-методикалык соңку ийгиликтерге таянуу менен иштелип чыгышынын зарылдыгын көрсөттү.

Кыргыз тилин жогорку окуу жайларында экинчи тил катары көп тилде билим берүү шартында окутуунун методикасын иштеп чыгууда “Кыргыз Республикасынын көп маданияттуу жана көп тилдүү билим берүү концепциясы” койгон максатты: “... көп түрдүү маданий чөйрөдө ийгиликтүү кесиптик ишмердикти жана татыктуу жашоону камсыз кылган көп маданияттуу

компетенцияларга ээ болгон Кыргыз Республикасынын жаранын тарбиялоону” негиз кылып алдык.

2. Көп тилде билим берүүнүн лингвистикалык негиздери болуп тилдердин түрдүү жолдор менен өз ара карым-катнаштары саналат. Кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда когнитивдик, аффективдик, жүрүш-туруш жана коммуникативдик компетенцияларды калыптандырууга маани берилиши керек. Аталган компетенциялардын калыптануу процесси төрт аспекти камтыйт: инсандын социомаданий өзгөчөлүгү; көп маданияттуу чөйрөдөгү көз караштардын системасын өздөштүрүү; курчаган маданий чөйрөгө карата жакшы мамилеге тарбиялоо; социалдык баарлашуунун көндүмдөрүн өнүктүрүү. Белгилүү педагог-окумуштуулардын эмгектерин талдоого алуу менен көп тилде билим берүү шартында кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун дидактикалык принциптери аныкталды.

3. Аныктоочу жана калыптандыруучу эксперименттик иштердин жыйынтыктарынын негизинде изилдөө ишибизде кыргыз тилин экинчи тил катары жогорку окуу жайларында көп тилде билим берүү шартында окутууну уюштуруунун өзгөчөлүктөрүн аныктоого мүмкүнчүлүк түзүлдү а) тилди предмет катары окутуу; б) тилди башка предметтерди окуп-үйрөнүү үчүн каражат катары колдонуу. Көп тилде билим берүү шартында кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда салыштырма-типологиялык методду колдонуу натыйжалуу деп белгилейбиз.

4. Кыргыз тилин жогорку окуу жайларында экинчи тил катары көп тилде билим берүү шартында окутуунун биз иштеп чыккан инновациялык методикасынын натыйжалуу экендигин педагогикалык эксперименттик иш-аракеттердин жыйынтыктары көрсөттү. Сунуш кылынган методдорду колдонуу студенттердин кыргыз, орус жана англис тилдериндеги кесиптик лексикалык минимумдарды өздөштүрүүлөрүн жогорулатты. Кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун эксперименттик натыйжаларын салыштырып талдоо студенттердин тилдик жана коммуникативдик компетенцияларын калыптандыруу менен катар этномаданий, социомаданий компетенцияларды калыптандырууга да көңүл буруунун зарылдыгы айкындалды.

Практикалык сунуштар:

1. “Көп маданияттуу жана көп тилдүү билим берүү концепциясы” Кыргыз Республикасындагы билим берүү процессин мындан ары өнүктүрүүнүн негизи болуп саналат. Аны өлкөнүн окуу жайларында көп маданияттуу жана көп тилдүү билим берүүнү киргизүү боюнча программалар менен пландарын иштеп чыгуу үчүн колдонмо катары колдонуу талапка ылайык.

2. Жогорку окуу жайларында “кыргыз тилин экинчи тил катары көп тилде билим берүү шартында окутуунун методикасы” предметин кыргыз филологиясы факультеттеринин окуу планына киргизип, сабак өтүүнү алгылыктуу деп билебиз.

3. Көп тилде билим берүү шартында кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун электрондук билим берүү программасын иштеп чыгуу, өндүрүшкө киргизүү. Программада окутуунун жумушчу программасы, сабактын үлгүлөрү, көп тилдүү жана көп маданияттуу билим жана тарбия берүүнүн моделдери,

дидактикалык материалдар, “Тил клубу”, “Тандемдик окуу” уюштуруу, www.edu-resorce.net веб-сайт менен кызматташуу боюнча материалдар камтылышы зарыл.

4. Көп тилдүү жана көп маданияттуу билим берүү программасын ишке ашыруу үчүн өзүнчө группаларды түзүү. Көп тилдүү билим берүү программасы менен окутуунун жыйынтыктарын тест, көнүгүүлөр аркылуу текшерүү жана баалоо.

Изилдөөнүн негизги жыйынтыктары төмөнкү эмгектерде чагылдырылды:

1. Маматова, К.Б. Кыргыз тилин англис тили менен салыштырып окутууда аткарылуучу көнүгүү иштери [Текст] /К.Б.Маматова// Юнусалиев окуулары – 2015. Эл аралык илимий-практикалык конфер. материалдары. - 24-25-декабрь, - Бишкек, - 2015. - 428-433-бб.
2. Маматова, К.Б. Көп тилде билим берүү шартында кыргыз тилин англис тили менен салыштырып окутууда текст менен иштөөнүн жолдору [Текст] /К.Б.Маматова// К.Карасаев атындагы БГУнун жарчысы. Кыргыз тили жана адабияты. – Бишкек, - 2015. - №27 - 120-123-бб.
3. Маматова, К.Б. Сопоставительный анализ грамматической категории залога в английском, кыргызском и русском языках [Текст] /К.Б.Маматова// Наука и современность. - Новосибирск, Россия, – 2016. - №42. – С. 32-36. <https://elibrary.ru/item.asp?id=25401335>
4. Маматова, К.Б. Учет родного языка в процессе обучения иностранного языка в условиях многоязычного образования [Текст] /К.Б.Маматова// Вестник Кыргызстана. – Бишкек, - 2016. - №1. – С. 84-86. <https://elibrary.ru/item.asp?id=35153943>
5. Маматова, К.Б. Семантический анализ фразеологических единиц в сопоставительном обучении кыргызскому и английскому языкам [Текст] /К.Б.Маматова// Сб. науч. трудов по материалам международной научно-практической конференций. - Тамбов, Россия, – 2016. - № 2-3 (6). - С.64-67. <https://elibrary.ru/item.asp?id=25682373>
6. Маматова, К.Б. Көп тилде билим берүү шартында кыргыз тили менен англис тилин салыштырып окутууда котормонун кээ бир ыкмалары [Текст] /К.Б.Маматова// К.Карасаев атындагы БГУнун жарчысы. – Бишкек, - 2016. - №1(35). - 176-178-бб.
7. Маматова, К.Б. Көп тилде билим берүү шартында кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун абалы жана аны өркүндөтүүнүн багыттары [Текст] /К.Б.Маматова// К.Карасаев атындагы БГУнун жарчысы. – Бишкек, - 2016. - №1 (35). - 170-173-бб.
8. Маматова, К.Б. Көп тилде билим берүү шартында кыргыз жана англис тилдериндеги татаал атоочтук баяндоочтун салыштырма типологиясы [Текст] /К.Б.Маматова // Н.Исанов атындагы КМКТАУнун жарчысы. – Бишкек, - 2016. - №4(54).- 210-213-бб. <https://elibrary.ru/item.asp?id=29458462>
9. Маматова, К.Б. Кыргыз тили менен англис тилин салыштырып окутууда туугандык жакындыкты билдирүүчү сөздөрдү которуунун ыкмалары [Текст]

- /К.Б.Маматова// Ж.Баласагын атындагы КУУнун жарчысы. Атайын чыгарылыш. – Бишкек, - 2017. - 218-220 -бб.
10. Маматова, К.Б. Көп тилде билим берүү шартында кыргыз тили менен англис тилиндеги чак категориясын салыштырып окутуу [Текст] /К.Б.Маматова// Ж.Баласагын атындагы КУУнун жарчысы. Атайын чыгарылыш. – Бишкек, - 2017. - 60-62-бб.
11. Маматова, К.Б. Кыргызстандагы көп тилдүү билим берүүнүн тарыхынан кыскача маалымат [Текст] /К.Б.Маматова// Вестник Кыргызстана. – Бишкек, - 2017. - №2. - 51-54-бб. <https://elibrary.ru/item.asp?id=35168378>
12. Маматова, К.Б. Сопоставительное изучение английских, русских и кыргызских фразеологизмов и пословиц в условиях многоязычного образования [Текст] /К.Б.Маматова// Актуальные вопросы образования и науки. - Архангельск, Россия. - 2018. - №1(63). - С. 96-100. <https://elibrary.ru/item.asp?id=32619133>
13. Маматова, К.Б. Көп тилде билим берүүнүн жалпы дидактикалык принциптери [Текст] /К.Б.Маматова// Н. Исанов атындагы КМКТАУнун жарчысы. – Бишкек, - 2018. - №1 (59). 72-77- бб. <https://elibrary.ru/item.asp?id=35207249>
14. Маматова, К.Б. ЖОЖдордо кыргыз тилин айрым предметтерди окутуунун каражаты катары колдонуу [Текст] /К.Б.Маматова// Н. Исанов атындагы КМКТАУнун жарчысы. – Бишкек, - 2018. - №3(61). 57-62-бб. <https://elibrary.ru/item.asp?id=36634710>
15. Маматова, К.Б. Кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда эне тилдин эсебин алуу принциби [Текст] /К.Б.Маматова// Н. Исанов атындагы КМКТАУнун жарчысы. – Бишкек, - 2018. - №3(61). 63-67-бб. <https://elibrary.ru/item.asp?id=36634711>

Маматова Кыйбаткан Бургобаевнанын “Көп тилде билим берүү шартында жогорку окуу жайларында кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун методикасы” аттуу темадагы 13.00.02. – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз тили) адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Түйүндүү сөздөр: кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун методикасы, көп маданияттуу жана көп тилдүү билим берүү, окутуунун инновациялык методдору жана технологиялары, салыштырып окутуунун методдору, дидактикалык принциптер, лингвистикалык негиздери, коммуникативдик компетенциялар.

Изилдөөнүн объектиси: Кыргыз Республикасында көп тилде билим берүү шартында кыргыз тилин экинчи тил катары окутуу процесси.

Изилдөөнүн предмети: көп тилде билим берүү шартында кыргыз тилин экинчи тил катары жогорку окуу жайларында окутууну өркүндөтүү.

Изилдөөнүн максаты: кыргыз тилин экинчи тил катары жогорку окуу жайларында көп тилде билим берүү шартында окутуунун методикасын иштеп чыгуу, эксперименттик текшерүүлөрдөн өткөрүү, колдонууга сунуш кылуу.

Изилдөөнүн методдору: илимий эмгектерди теориялык-методологиялык талдоо; мыйзамдарды, нормативдик документтерди, практикалык тажрыйбаларды окуп-үйрөнүү; байкоо, сурамжылоо, тестирилөө, аңгемелешүү, тажрыйбаларды үйрөнүү, анализ, синтез, педагогикалык эксперимент жүргүзүү.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы:

– көп тилде билим берүү шартында кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун азыркы талаптарга ылайык дидактикалык принциптеринин аныкталышында;

– көп тилде билим берүү шартында кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун лингвистикалык маселелери чечмеленип, кыргыз тилин англис жана орус тилдери менен салыштырып окутуунун интерактивдүү ык-жолдорунун сунуш кылынышында;

– кыргыз тилин экинчи тил катары көп тилде билим берүү шартында окутуунун методикасынын азыркы илимий-методикалык жетишкендиктерге таянып иштелип чыгышында.

Изилдөөнүн практикалык мааниси: изилдөөдөн алынган жыйынтыктар, конкреттүү методикалык сунуштар кыргыз тилин экинчи тил катары көп тилде билим берүү шартында окутууну өркүндөтүүгө, сабак процессинин натыйжалуулугун арттырууга, окуу китептеринин сапатын жакшыртууга бир катар керектүү материалдарды бере алгандыгы менен түшүндүрүлөт.

РЕЗЮМЕ

диссертации Маматовой Кыйбаткан Бургобаевны на тему “Методика преподавания кыргызского языка как второго в условиях многоязычного образования в высших учебных заведениях” на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 - теория и методика обучения и воспитания (кыргызский язык)

Ключевые слова: методика преподавания кыргызского языка как второго, многоязычное и поликультурное образование, инновационные методы и технологии обучения, сопоставительный метод обучения, дидактические принципы, лингвистические основы, коммуникативные компетенции.

Объект исследования: процесс обучения кыргызскому языку как второму студентов высших учебных заведений в условиях многоязычного и поликультурного образования.

Предмет исследования: совершенствование методики преподавания кыргызского языка в высших учебных заведениях Кыргызстана в условиях многоязычного и поликультурного образования.

Цель исследования: разработка инновационной методики обучения кыргызскому языку как второму в высших учебных заведениях в условиях многоязычного образования; выявление ее эффективности в ходе педагогического эксперимента.

Методы исследования: теоретико-методический анализ научных исследований; изучение законов, нормативных документов; наблюдение, анкетирование, тестирование, собеседование, изучение передового опыта, анализ, синтез, моделирование, педагогический эксперимент.

Научная новизна исследования заключается в том, что впервые:

– на основе определения дидактических принципов, соответствующих современным требованиям методики преподавания кыргызского языка как второго в условиях многоязычного образования, с учетом достижений современных научно-методических и научно-педагогических направлений и интерактивных технологий разработана методика обучения кыргызскому языку как второму в сравнении с английским и русским языками в вузах Кыргызстана в условиях многоязычного образования.

Практическая значимость исследования заключается в том, что: полученные результаты исследования, конкретные методические рекомендации могут быть использованы в совершенствовании методики преподавания кыргызского языка как второго в вузах страны в условиях многоязычного образования; разработанная система интерактивных заданий может быть использованы для корректировки действующих разработки новых учебников по кыргызскому языку как второму для повышения эффективности учебного процесса и качества знаний студентов по кыргызскому языку.

Summary

of the thesis by Mamatova Kyibatkan Burgobayevna on the theme: «Methodology of teaching Kyrgyz language as a second language at Higher Educational Institutions in terms of multilingual education» is submitted to confer the scientific degree of the Candidate of Pedagogical Sciences on specialty 13.00.02 - theory and methodology of teaching and upbringing (Kyrgyz language).

Key words: methodology of teaching Kyrgyz language as a second language, multilingual and multicultural education, innovative methods and technologies of teaching, comparative teaching methods, didactic principles, linguistic foundations, communicative competence.

The object of the thesis: the process of teaching Kyrgyz language as a second language in higher educational institutions in terms of multilingual education.

The subject of the thesis: improving the methodology of teaching Kyrgyz language in higher educational institutions of Kyrgyzstan in terms of multilingual education.

The purpose of the thesis: development of innovative methods of teaching Kyrgyz language as a second in higher educational institutions in terms of multilingual education; identifying its effectiveness in the process of pedagogical experiment.

Research methods: analysis of theoretical and methodological scientific research; study of normative documents; observation, questioning, pilot-testing, interviewing, studying of best practices, analysis, synthesis, modeling, pedagogical experiment.

The scientific novelty of the research is determined by the following results: 1) for the first time didactic principles of teaching Kyrgyz language as a second in terms of multilingual education are defined according to the requirements of present time; 2) linguistic problems of teaching Kyrgyz language as a second in terms of multilingual education are commented; 3) interactive methods of comparative teaching Kyrgyz language with English and Russian languages are offered; 4) taking into account the achievements of modern scientific methodological and scientific pedagogical directions, methodology of teaching Kyrgyz language as a second in terms of multilingual education is developed.

Practical significance of the research is that: the results of the research, specific guidelines can be used to improve the teaching methods of Kyrgyz language as a second in universities of the country in terms of multilingual education; developed system of interactive tasks can be used to adjust the existing development of new textbooks in the Kyrgyz language as a second to improve the efficiency of the educational process and the quality of students' knowledge of Kyrgyz language.

Басууга 27.11.2018-ж. кол коюлду.
Форматы 60x84 ^{1/16}.Офсет кагазы
Көлөмү 1.75 б.т., Нускасы 100 экз.

КББАнын «Билим» басма борбору
Бишкек ш., Эркиндик бул. 25

